

□ Jonas Trinkūnas

Lietuvių kalba išsaugojo ne tik senąsias kalbos, bet ir mąstymo formas.

Naujoji civilizacija tik palyginti neseniai ėmė įtakoti lietuvių kalbą, mąstymą bei pasaulėjautą, ypač per rašytinį ar spausdintą žodį. Norint pažinti senųjų lietuvių arba baltų pasaulėžiūrą, reikia pasigilinti į žodyną, išlaikiusį unikalų dvasinį paveldą.

Darna laikytina vienu iš svarbiausių raktinių lietuvių žodžių, nors pats žodis nėra senas. Mat darnos, arba harmonijos, idėja persmelkia lietuvių kalbos ir pačios kultūros visumą. Tai nėra kažkas unikalios, nes darnos siekį rasime ir kitose kultūrose. Darna reiškiasi ne tik žmogaus gyvenime, bet ir jį supančioje gamtoje, o taip pat ir pačiame kosmose. Bet ypač svarbu tai, kad lietuvių žodis darna susijęs su kitais bendrašakniais žodžiais, sudarydamas tarsi išsišakojusį medį. Šį medį galima pavadinti darnos medžiu. Deja, šis medis nesužydėjo tokiais žiedais, kaip Indijos dharma, nes buvo sustabdytas pakeliui.

Darnos medžio šaknis yra žodis darbas. Jis išsišakoja tokiais žodžiais kaip užderėjimas, suderėjimas (vestuvėse), derlius, dermė (muzikinė), dora (moralė) ir kt. visų šitų žodžių kilmė yra darbas, arba aktyvumas. Darna - tai nuolatinė siekiamybė visose gamtos ir žmogaus gyvenimo srityse.

Lietuvių mitai ir sakmės pasakoja, jog pasaulį kuriantis Dievas dirbo lygiai taip pat kaip žmogus. Pasaulis nuolat kuriamas darbu. Bet darbas nėra vien mechaninis tam tikro uždavinio atlikimas. Darbas mūsų protėviams buvo gyvenimo būdas, apimantis visą žmogaus egzistenciją ir įvairias gyvenimo sritis. Liaudies dainos apie žemės darbus kupinos džiaugsmo ir pasididžiavimo darbo vaisiais. Viena Dzūkijos kaimo moteris sakė: "Darbas – tai mano malda, o daina yra žmogui ir sveikata". Žemdirbys derino savo darbus su gamtos jėgomis, su jų kaita ir kalendorinėmis permainomis. Svarbus buvo supratimas, jog visa, kas gyva, priklauso vienai šeimai arba bendruomenei.

Svarbiausia darnos išraiška yra gyvybė ir augimas, kuriuos matome gamtoje. Javų derėjimas reiškia augimą ir brendimą sukultūrintoje gamtoje. Užderėjimas duoda derlių. Derlius taip pat vadinamas derme. Augimas kaip derėjimas ar derlė yra pagrindinis harmoningo pasaulio būvis. Tokį pasaulį vadiname darniu pasauliu. Lietuviui javai buvo svarbiausias maisto šaltinis. Žemdirbio darbų svarba atsispindi javapjūtės papročiuose ir dainose, išlaikiusiose šventumo dvasią iki šiol. Nuimti javų derlių reikė su-doroti derlių. Kaip matome, javų auginimo ir javapiūtės žodžiai rodo žmogaus darbų ir gyvosios gamtos bendrumą. Pasaulio medis taip pat dera. Žmogus augdamas taip pat išgyvena derėjimą ir darną.

Lietuvių kalba ir pasaulėžiūra rodo, kaip darna skleidžiasi ne tik gamtos, bet ir žmogaus gyvenime – papročiuose, elgsenoje, doroje ir pasaulėžiūroje.

Vestuvės ir santuoka yra svarbi ir turininga tradicija, jos tikslas – sukurti ir išsaugoti šeimą. Čia vėl regime darnos medžio leksinius išsišakojimus, rodančius vestuvių reikšmingumą. Vestuvinių papročių pirmosios fazės – piršlybų sutartuvių – senovinis pavadinimas XVI a. tekstuose buvo dorai. Žodžiai doroti ir su-doroti reiškia svarbų vestuvių ritualą arba jų rezultatą. Didžiajame Lietuvių kalbos žodyne yra gerų pavyzdžių: "Bebylojant, rodą bebraukiant

apie sudorojimą jaunos poros” (t.y. apvesdinimą) ;“Užauginęs sūnužėlį, neketa doroti”(vesdinti); “Jospi

piršlius siunč, su ja dorus geria, potam svodbę pakel”.

Darna, dermė – tai vienybė, taika ir harmonija. Derėti – tai sugebėjimas gyventi kartu, atitikti, būti tinkamam, būti gražiam. Darna tarp žmonių - tai laimė.

Jeigu kam nors trūksta tokios darnos, jis turi tartis, derėtis, kad būtų pasiekta taika ir vienybė. Gero namams linkėdavo taip: “Dermė tiems namams ir visiems gyvenantiems” Dora jau senovėje buvo svarbus baltų dvasinės kultūros žodis, susijęs su darnos idėja. Palaiptiesiems žodis dora atsiskyrė nuo tradicinio konteksto ir įgavo prasmę, artimą moralei. Bet dora – platesnės už moralę reikšmės žodis, reiškiantis ne tik moralę, bet ir apskritai dorumą, gerumą, tikimą, derėjimą. Taigi ir šiuolaikinės etikos ištakos slypi tradicinėje dorovėje. Dora, jos prigimtis akivaizdžiai rodo etikos pamatus ir kilmę.

Derėti – tai gerai sugyventi, sutikti, sutarti, tikti, pritikti, būti naudingi, būti gražiu. Jeigo to nėra, reikia vėl “derėtis” – tartis, lygti, daryti taiką, vienybę. Ne kovoti, ne žudyti, bet kurti darną. Moralumas arba dorumas yra darnos broliai. Šios sąvokos susijusios su teisingumu, tikrumu. Artimas žodis darnas reiškia padorumą, mandagumą arba dailumą.

Dermė – tai garsų harmonija, muzikos ir dainų pagrindas. M at darna – tai ne tik pasaulio egzistencijos sąlyga, tai ir pats grožis. Darnus – reiškia gražus, tinkamas, harmoningas. Dainos darna arba dermė išreiškia žmogaus ir pasaulio harmoniją. Tai pastebi irme tradicinėse lietuvių liaudies dainose. “Nung visi dermingais balsais jam meilingas giesmes darykit”, - sakoma dar 1653 m. išleistoje knygoje). Dainose gamta yra tarsi žmogaus šeimyna, žvaigždės, medžiai – tai šeimos nariai, broliai, seserys ir kt.

Gamtos ir žmogaus gyvenimo paralelizmas dainose rodo, jog jie priklauso vienai tikrovei.

Kitose baltų kalbose galime išvysti dar kitus darnos medžio išsišakojimus, praplečiančius semantinį Darnos lauką. Senųjų prūsų žodis druvis reiškia tikėjimą, religiją, drūtumą. Šis žodis kildinamas iš medžio, kaip pasaulio simbolio, reiškiančio dvasinę tvirtybę. Tiesiog druvis laikytinas darnos atitikmeniu. Latvių žodis druva reiškia dirvą – darbo lauką, t.y. svarbiausią žemdirbio erdvę.

Darna nėra pastovi ir nekintama, iš esmės ji priklauso nuo dievų ir žmonių pastangų. Darna nėra žmonių arba dievų gyvenimo tikslas, o tik priemonė išlaikyti gyvybę, apsaugoti ją.

Čia reikia priminti dar vieną labai svarbų dalyką apie Darnos esmę. Apie Darną galima kalbėti tik tuomet, kai saveikauja daug įvairių, dažnai priešingų jėgų. Priešingų jėgų sąveika yra kosmoso egzistencijos pagrindas, toks pats principas veikia ir žmonių pasaulyje. Apie tai rašė dar Vydūnas.

Iranėnų Avestoje teigiama, jog gyvybę sukūrė du dievai – pasaulio kūrėjai. Lietuvių mitologijoje veikia taip pat du dievai kūrėja i- dangaus Dievas ir požemio dievas Velnias. Jiedu tarp savęs vaidijasi, varžosi, bet kaip rezultatas sukuriama emė, kalnai, upės ir kt. Taigi priešingų jėgų sandūra arba sąveika virsta kūrybiniu aktu.

Žmogus gyvena, pasaulis egzistuoja harmoningos priešybių sąveikos dėka, žmogaus darnaus elgesio dėka. Tokios priešybių poros kaip šviesa-tamsa, ugnis-vanduo, vyras-moteris ir daug kitų nereiškia, jog priešpriešos turi gero-blogo santykį. Opozicinės poros nėra statiškos, jos gali kisti ir augti. Tuo požiūriu nėra nei absoliutaus gėrio, nei absoliutaus blogio, nėra nei absoliučiai gerų dievų ir deivių, nei absoliučiai blogų dievų ir deivių. Gėris gimsta, kai sąveikauja skirtingos darną kuriančios jėgos. Blogis - darnos nebuvimas, kai nepajėgiama kurti darnos. Tai labai akivaizdu gamtos griovime, kai žmogaus aktyvumas nukreiptas prieš gamtą ir jos tvarką.

Indoeuropiečių kalbų bendrumą atitinka ir idėjų bei sakralinės pasaulėžiūros bendrumai. Dharma yra viena iš svarbiausių Hindų kultūros ir religijos idėjų. Dharma kaip kosminis principas, kaip aukščiausias darnos įstatymas suteikia Hindų civilizacijai indoeuropietišką pobūdį ir vientisumą. Filosofiniuose tekstuose Dharma reiškia 'pagrindą', 'įstatymą', 'pareigą', 'dorumą' ir kt. Dharma – tai tikrovė, pagrindas, laikantis pasaulį. Etikoje Dharma reiškia 'tiesą', 'teisingumą'. Žmogaus gyvenime Dharma – tai gyvenimo taisyklės, pareigos, apeigos. Sanskritas išsaugojo ir žodžio Dharma semantines ištakas. Žodis Dharma kilęs iš šaknies dhr, arba dharane, prasme "išlaikyti, tvirtinti, daryti". Čia aptinkame ir žemdirbiškas ištakas: dhara yra žemė, o dhana – grūdai. Dharma atsirado panašiu keliu, kaip ir mūsų Darna, tik Indijoje Dharmos idėja galėjo išbujoti plačiausiai.

Graikų žodis Harmonija ir harmonijos idėja yra vieni iš svarbiausių graikų filosofijoje. Harmonija yra visumos ir dalies, išorės ir vidaus, formos ir turinio dermė. Gyvenimas, moralė, muzika - tai sferos, kuriose pasireiškia harmonija. Daugelis graikų filosofų, tarp jų ir Herakleitas, kalbėjo apie harmonijos idėją. Tad harmonijos idėja labai artima ir lietuvių Darnai. Galima teigti, jog harmonijos arba darnos idėja yra senosios Europos ir indoeuropiečių bendra idėja.

Įdomu tai, kad iš šakninio žodžio darbas, dirbti atsirado svarbios kultūros sąvokos. Lotynų kalboje iš žodžio colere, reiškiančio 'dirbti, arti, garbinti' atsirado ir žodžiai kultūra bei kultas. Darnos idėja svarbi ir kitose kultūrose. Praeities išminčiai suprato darnos ir sutarimo reikšmę. Konfucijaus knygoje "Li-Czi" sakoma: "Harmonija – tai kelias, kuriuo turi eiti šio pasaulio žmonės. Kai pavyksta pasiekti vidurio ir harmonijos būklę, gamtoje įsiviešpatauja tvarka ir viskas pražįsta".

Indų mastytojas Jai Swaminarayan apie dabartį sakė: "Šiais ypač jautriais istoriniais laikais kyla poreikis universalios ideologijos, palaikančios ir saugančios žmonijos egzistenciją. Mūsų kilnieji išminčiai jau nuo vėdiškųjų laikų teigė, jog tai gali pavykti siekiant Dharmos."